

AIZDEVUMA LĪGUMA PRIEKŠLĪGUMA REGULĒJUMA MIJIEDARBĪBA AR APSTĀKĻU IZMAIŅU KLAUZULU

INTERACTION OF PRE-CONTRACTUAL REGULATION OF LOAN CONTRACT WITH CHANGED CIRCUMSTANCES CLAUSE

Germans Pavlovskis, Mg. iur.

Summary

The article provides a scientific insight into the sources of Article 1935 of the Civil Law of the Republic of Latvia and their role in the development of the preliminary loan contract regulation, paying particular attention to the influence of pandectism. It compares the differences between legal consequences of concluding a preliminary loan contract and a preliminary contract regulated in Article 1541 of the Civil Law of the Republic of Latvia. The article concludes that the binding force of the preliminary loan contract shall be linked to the reservation of the changed circumstances clause.

Atslēgvārdi: priekšlīgums, aizdevuma līguma priekšlīgums, apstākļu izmaiņu klauzula.

Keywords: preliminary contract (pre-contract), preliminary loan contract, changed circumstances clause.

Ievads

Civillikuma¹ (turpmāk – CL) 1935. pantā paredzēts, ka *līgums, ar ko viena puse apsola aizdevumu dot, bet otra to pieņemt, ir spēkā tikai no tā laika, kad līdzēji vienojas savā starpā par aizdodamā daudzuma apmēru. Ja apsolītājs pēc tam atteicas izpildīt, tad viņam jāatlīdzina otrai pusei visi zaudējumi*².

Šajā tiesību normā, neskatoties uz maldinošu līguma apzīmējumu, ir akcentēts aizdevuma līguma priekšlīguma (*pactum de mutuo dando* – latīņu val.) tiesību institūts, no kura neizriet apsolītāja pienākums dot un ar to saistītas apsolījuma saņēmēja tiesības prasīt apsolītā *aizdodamā daudzuma apmēra* nodošanu apsolījuma saņēmēja īpašumā (CL 1934. pants). Minēto apstiprina Baltijas vietējo

¹ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [08.01.2021. red.].

² CL 1935. panta norma ar nelieliem redakcionāliem grozījumiem ir pārņemta no 1864. gada Baltijas vietējo likumu kopojuma III daļas 3642. panta. Sk.: Civillikumi (Vietējo likumu kopojuma III daļa). Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izsludināti līdz 1935. gada 1. janvārim, ar dažiem paskaidrojumiem. Sastādījuši: Prof. Dr. iur. A. Būmanis, H. Ēlersons, J. Lauva. Rīga: Valters un Rapa, 1935, 493. lpp.

likumu kopojuma III daļas³ (turpmāk – Kopojums vai BVLK III daļa) 3642. panta otrā teikuma otrā daļa. Kopojuma 3642. panta otrais teikums noteic, ka gadījumā, ja apsolītājs pēc tam atteicas izpildīt, tad viņam jāatlīdzina otrai pusei visi zaudējumi, bet pēc Igaunijas zemes tiesībām, ja apsolījuma saņēmējs izsniegs pietiekamu nodrošinājumu, tad apsolītājam ir pienākums nodot apsolīto. Norādītais skaidri iezīmē atšķirību starp aizdevuma līgumu un aizdevuma līguma priekšlīgumu, pēdējam ārpus Igaunijas hercogistes teritorijas nepiešķirot saistībtiesiskā līguma spēku.

Darbs veikts kā doktrināls, aprakstošs pētījums, lai apzinātu aizdevuma līguma priekšlīguma regulējuma avotus un to nozīmi šī tiesību institūta regulējuma attīstībā. Raksta gaitā, izmantojot tiesību normu iztulkošanas metodes, īpašu vērību piešķirot vēsturiskajai iztulkošanas metodei, no vienas puses, izklāstīts aizdevuma līguma priekšlīguma saturs un, no otras puses, apskatīta šī tiesību institūta mijiedarbība ar apstākļu izmaiņu klauzulu (*clausula rebus sic stantibus* – latīņu val.).

1. BVLK III daļas 3642. panta avoti un to loma šī panta regulējuma attīstībā

Profesors Frīdrihs Georgs fon Bunge, sastādot Kopojumu, norādījis četrus 3642. panta avotus: 1) *Paul. D. 45, 1, 68*; 2) Igaunijas Bruņniecības un zemes tiesību ceturtās grāmatas trešās nodaļas 2. pants; 3) Kurzemes Statūtu 122. paragrāfs un, visbeidzot, 4) pandektu tiesības (*Gemeines Recht* – vācu val.; *ius commune* – latīņu val.). Līdz ar to, lai saprastu CL 1935. pantā nostiprinātā tiesību institūta būtību kopsakarā ar tā vēsturisko izcelsmi un attīstību, ir nepieciešams īsumā apskatīt katru no norādītajiem avotiem.

(1) *Paul. D. 45, 1, 68⁴* noteic, ka, ja es stipulēju līgumsodu gadījumam, ja tu man nedosi naudu parādā, tad tāda stipulācija ir uzskatāma par noteiktu un ir spēkā. Savukārt ja stipulēju šādā veidā: “Vai tu apsoli dot man naudu parādā?”, tad šāda stipulācija ir nenoteikta, jo stipulācijā ir jābūt ietvertam tam, kas man ir izdevīgs. No citētā romiešu tiesību avota izriet, ka apsolījuma saņēmējs nevar prasīt piedzīt no apsolītāja aizdevumu, tomēr pienākuma neizpildes gadījumā apsolījuma saņēmējam ir tiesības uz gandarījumu līgumsoda veidā, ja tāds bija pielīgts. Minētais tiek skaidrots ar apsvērumu, ka šāda stipulācijas formā dotā apsolījuma izpilde faktiski ir uzskatāma par aizdevuma līguma noslēgšanu, ko nevar panākt piespiedu ceļā. Līdz ar to attiecīgajā gadījumā stipulācija piešķir tiesības tikai un vienīgi uz līgumsoda (ja tāds bija pielīgts stipulācijas formulā) vai zaudējumu atlīdzības saņemšanu.⁵

Problemātiku saistībā ar romiešu tiesību avotu norādīšanu un šo avotu precizitāti savulaik ir akcentējis profesors Karls Erdmans, rakstot, ka *bieži vien viņi [citēti avoti] satur kaut ko pavisam citu nekā likuma pants, savukārt īsts apskatāmā*

³ Provincialrecht der Ostseegouvernements. Dritter Theil. Privatrecht. Liv-, Est- und Curlaendisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg: In der Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Seiner Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei, 1864, S. 623.

⁴ Citēts pēc: Дигесты Юстиниана. Перевод с латинского. Отв. ред. Л. Л. Кофанов. Том VII. Полутом I. Москва: Статут, 2005, с. 67.

⁵ Siebenhaar E., Pöschmann K. M. Commentar zu dem bürgerlichen Gesetzbuche für das Königreich Sachsen. Zweiter Band. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1865, S. 77–78.

*panta avots ir meklējams kaut kur citviet*⁶. Apskatāmajā gadījumā tā slēpjas apstākļi, ka pandektu tiesībās netika pārņemts tāds romiešu tiesībās pastāvošs darījumu veids kā stipulācija, ko, tiesībām attīstoties, aizvietoja *pacta sunt servanda* princips. Saskaņā ar to pat bezformas vienošanās bauda saistošu spēku.⁷ Arī vietējo tiesību kontekstā romiešu tiesību mācība par kontraktu un paktu nošķiršanu ir nebūtiska.⁸ Šo secinājumu apstiprina arī Kopojuuma 3140. panta (idents CL 1541. pantam) avots, kas ir tas pats kā iepriekš citētais, lai gan jau Kopojuuma sagatavošanas laikā vietējo tiesību doktrīnā nepastāvēja šaubas par priekšlīguma (*pactum de contrahendo* – latīņu val.) CL 1541. panta izpratnē saistošu spēku, ja līdzēji ir vienojušies par slēdzamā līguma būtiskajām sastāvdaļām.⁹

(2) Atbilstoši Igaunijas Bruņniecības un zemes tiesību ceturtās grāmatas otrās nodaļas 3. pantam¹⁰ gadījumā, ja *viens otram viennozīmīgi teic, ka viņš tam pret pietiekamu nodrošinājumu piešķirs no savas mantas naudu vai citu labumu, un pēc tam to neizdara un otrs no tā cieš zaudējumus, tad tam, kurš apsolīja, bet savu solījumu neizpildīja, ir jāatlīdzina cietušajam pierādāmie zaudējumi, neskatoties uz pienākumu piešķirt apsolīto naudu vai kādu citu labumu pret pietiekamu nodrošinājumu*. Šī tiesību norma ir jāuzskata par nepastarpinātu Kopojuuma 3642. panta avotu, ko apstiprina Baltijas tiesību pētnieka barona Aleksandra Noldes atsauce¹¹ uz F. G. fon Bunge mācību grāmatu, kurā Kopojuuma sastādītājs, apskatot no aizdevuma līguma priekšlīguma noslēgšanas fakta izrietošās sekas, norāda uz Igaunijas Bruņniecības un zemes tiesību ceturtās grāmatas otrās nodaļas 3. pantu.¹²

(3) Saskaņā ar Kurzemes Statūtu 122. paragrāfu¹³ *visi līgumi un sarunas, ja tās nav apkaunojošas un neatļautas, balstītas krāpšanā vai nodibinātas ar viltu, spaidiem vai aiz bailēm, ir spēkā bez izņēmumiem, turklāt arī no vienkāršām piekrišanām un parastiem apsolījumiem izriet tiesības celt prasību un iebildumus pret personu, kura ir rīkojusies pretēji tām, par vērtības atlīdzināšanu, kas būtu iegūta no labuma, kas rastos no līguma noslēgšanas*. Kā redzams no Kopojuuma

⁶ Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Erster Band. Allgemeiner Theil. Familienrecht. Riga: A. Kymmels Verlag, 1889, S. 35, Fn. 3. Citēts pēc: Siimets-Gross H. Das "Liv-, Est- und Curländische Privatrecht" (1864/65) und das römische Recht im Baltikum. Dissertationes Iuridicae Universitatis Tartuensis. Tartu: Tartu University Press, 2011, S. 83.

⁷ Kaser M., Knützel R., Lohse S. Römisches Privatrecht. 21., überarbeitete und erweiterte Auflage. München: C. H. Beck, 2017, § 40, Rn. 7; Дербургъ Г. Пандекты. Томъ второй. Выпускъ третій рускаго перевода. Обязательственное право. Третье русское издание. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1911, с. 19.

⁸ Bunge, F. G. von. Das liv- und esthländische Privatrecht, wissenschaftlich dargestellt. Zweite sehr vermehrte und verbesserte Auflage. Erster Theil, die Einleitung, das Personen-, Sachen- und Forderungsrecht enthaltend. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1847, S. 490.

⁹ Ibid., S. 491.

¹⁰ Des Herzogthums Ehsten Ritter- und Landrechte. Sechs Bücher, dergestalt wie selbige im Jahre Christi 1650 zusammen getragen. Viertes Buch, Titul II, Art. 3. Grām.: Des Herzogthums Ehsten Ritter- und Landrechte. Sechs Bücher. Erster Druck. Mit erläuternden Urkunden und ergänzenden Beilagen herausgegeben durch Johann Philipp Gustav Ewers. Dorpat: in der Meinshausenschen Buchhandlung, 1821, S. 325.

¹¹ Нольде А. Очерки по истории кодификации мѣстныхъ гражданскихъ законовъ при графѣ Сперанскомъ. Выпускъ II. Кодификація мѣстнаго права прибалтійскихъ губерній. С.-Петербургъ: Сенатская типографія, 1914, с. 631.

¹² Bunge, F. G. von. 1847, S. 498–499.

¹³ Statuta Curlandica, seu Jura et Leges in usum Nobilitatis Curlandicae et Semigalliae, de Anno MDCXVII. Kurländische Statuten, oder Rechte und Gesetze für den Adel in den Herzogthümern Kurland und Semgallen, vom Jahre 1617. Uebersetzt von Heinrich Ludwig Birkel. Mitau: gedruckt bey J. F. Steffenhagen und Sohn, 1804, S. 97.

3642. panta otrā teikuma, Kurzemē, atšķirībā no Igaunijas, no aizdevuma līguma priekšlīguma neizrietēja personas prasījuma tiesības par absolūtā došanu, bet gan tikai par zaudējumu atlīdzināšanu, kas pilnībā saskan ar 122. paragrāfa redakciju, jo BVLK III daļas 3642. pants runā tieši par apsolījumu.

(4) Visbeidzot, kā apskatāmās tiesību normas avotu Kopojuma sastādītājs nosauc pandektu jeb romiešu tiesības, kas Baltijas tiesībās (tāpat kā Vācijas tiesībās¹⁴) tika ievērojami recipētas un attīstītas (tiesu praksē) 16.–17. gadsimta gaitā.¹⁵ Attiecībā uz līguma priekšlīguma institūtu izcilais pandektists profesors Jūliuss Barons ir norādījis, ka *saistība pastāv jau tad, kad puses ir vienojušās par noteikta saistībtiesiska līguma noslēgšanu, piemēram, par viena līdzēja pienākumu dot aizdevumā noteiktu naudas summu vai par kādas lietas pirkumu vai pārdevumu par noteiktu naudas summu* (pactum de mutuo dando, de retroemendo, de retrovendendo, protimiseos – *vispārīgi pactum de contrahendo jeb priekšlīgums*). *Tādējādi priekšlīgums ir uzskatāms par pilnīgu līgumu, bet ar īpašu saturu, proti, tas ir vērst uz cita līguma noslēgšanu, kas veido minētā līguma izpildi. Savukārt, ja kāda no pusēm atsakās noslēgt līgumu, tad no viņas var prasīt gan līguma noslēgšanu, gan zaudējumu atlīdzināšanu*¹⁶.

Apskatot Kopojuma 3642. pantu kopsakarā ar profesora Bernharda Vindšaida izteiktajām atziņām, K. Erdmans norāda, ka absolūtā došana varētu tikt pieprasīta arī pēc citām statūtu tiesībām, t. i., ne tikai Igaunijā, bet arī Vidzemē un Kurzemē, ja tiks pierādīta apsolījuma saņēmēja interese aizdevuma saņemšanā.¹⁷ Tomēr, kā pamatoti atzīmē profesors Vladimirs Bukovskis, Kopojuma 3642. pantā nodibinātais izņēmums attiecībā uz Igauniju zaudētu savu jēgu, ja to varētu piemērot arī pēc Vidzemes un Kurzemes tiesībām.¹⁸ Līdz ar to K. Erdmana teiktais ir vērtējams drīzāk kā rosinājums, nevis spēkā esošu tiesību atspoguļojums, turklāt minētajai tēzei nevar rast apstiprinājumu arī tālaika tiesu praksē.¹⁹ Minētajam pievienojās arī profesors Igors Tjutrumovs, kurš norāda, ka Baltijas tiesībās aizdevuma līguma priekšlīgums ir uzskatāms par priekšlīguma sevišķu veidu, no kura prasījums par aizdevuma došanu neizriet.²⁰ Arī dzian mūsdienu tiesu praksē ir atzīts, ka aizdevuma līguma priekšlīguma neizpildīšanas gadījumā apsolījuma saņēmējam ir tiesības tikai uz zaudējumu atlīdzības saņemšanu.²¹

¹⁴ Барон Ю. Система римского гражданского права: в 6 книгах. Предисловие кандидата юридических наук В. В. Байбака. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005, с. 40.

¹⁵ Нольде А. 1914, с. 18–19.

¹⁶ Барон Ю. 2005, с. 535.

¹⁷ Эрдманъ К. Обязательственное Право Губерній Прибалтійскихъ. Переводъ и дополнительные примѣчания М. О. Гредингера. Рига: Издание мирового судьи Ф. Е. Камкина, 1908, с. 300.

¹⁸ Буковский В. Сводъ гражданскихъ узаконеній губерній Прибалтійскихъ съ продолженіемъ 1912–1914 г. г. и съ разъясненіями въ 2 томахъ. Томъ II, содержащій Право требованій. Рига: Типографія Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1567.

¹⁹ Sk.: Civilrechtliche Entscheidungen der Riga'schen Stadtgerichte, zusammengestellt und herausgegeben von Victor Zwingmann. Fünfter Band. Riga: Verlag von N. Kummel, 1880, Nr. 808, S. 247.

²⁰ Тютрюмовъ И. М. Гражданское право. Второе, исправленное и значительно дополненное издание. Тарту (Юрьевъ): Типографія Г. Лаакманъ, 1927, с. 392.

²¹ Sk., piemēram: Rigas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 29.03.2018. spriedums lietā Nr. C32280716, 1.–3. lpp.

No otras puses, K. Erdmana atziņa ir pamatota tiktāl, ciktāl tā ir attiecināma uz attiecīgā laika posma pandektu tiesībām.²² A. Nolde, izvērtējot varbūtējos Kopojuuma pantu avotus, cita starpā norāda, ka iespējama (un, visticamāk, arī īstais) Kopojuuma 3642. panta avots ir Saksijas Karalistes 1863. gada Civilkodeksa²³ (turpmāk – Saksijas Civilkodekss) 1068. un 1069. paragrāfs. Ņemot vērā, ka Kopojuuma sagatavošanā tika izmantots Saksijas Civilkodeksa projekts, pats sastādītājs, visticamāk, ir ievērojis 1860. gada Saksijas Civilkodeksa otrā projekta 1098. un 1099. paragrāfu, kā arī šo paragrāfu sagatavošanas materiālus, kas balstīti pandektu tiesību zinātnē.²⁴

Saskaņā ar Saksijas Civilkodeksa 1068. paragrāfu *līgums, ar ko viena puse apsola aizdevumu dot, bet cita to pieņemt, ir noslēgts tikai no tā brīža, kad ir panākta vienprātība par aizdodamā priekšmeta summu vai daudzumu*. Savukārt atbilstoši 1069. paragrāfam *no 1068. paragrāfā paredzētajā kārtībā noslēgta līguma izriet abu pušu prasība par tā izpildi, kas noilgst viena gada laikā*. Izstrādājot aizdevuma līguma regulējumu, Saksijas Karalistes likumdevējs ir saskāries ar dilemmu: vai aizdevuma līgumam būtu piešķirams konsensuāllīguma veidols? Lai gan likumdevējs izvēlējies to regulēt kā reāllīgumu, tomēr vienlaikus tika atzīts, ka šai dilemmai īstenībā ir tikai teorētiska daba, jo prasījuma tiesības par aizdevuma došanu izriet no aizdevuma līguma priekšlīguma,²⁵ kas savukārt ir uzskatāms par priekšlīgumu CL 1541. panta izpratnē jeb par tādu priekšlīgumu, no kura izriet prasījuma tiesības par “galvenā” līguma noslēgšanu,²⁶ kas ir īstenojamas viena gada laikā no priekšlīguma noslēgšanas dienas (prekluzīvs termiņš).²⁷ Un tiešām, termiņa ierobežošana šādas prasības celšanai ir visnotaļ pamatota un saskan ar no labas ticības principa izrietošo aizliegumu pārkāpt ar bezdarbību radušos otrā līdzēja uzticību tam, ka tiesīgā persona savu tiesību nekad neizlietos.²⁸

²² Tā, piemēram, profesors Kristiāns Fridrihs Milenbruhs savā darbā pārliecinoši norāda, ka apsolījuma saņēmējam ir prasījuma tiesības tikai par zaudējumu atlīdzināšanu. Sk.: Mühlenbruch C. F. Lehrbuch des Pandekten-Rechts. Nach der Doctrina Pandectarum deutsch bearbeitet. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. Zweiter Theil. Halle: Schwetschke und Sohn, 1838, S. 331.

²³ Bürgerliches Gesetzbuch für das Königreich Sachsen [Saksijas Karalistes Civilkodekss]. Pieejams: <http://www.saechsisches-bgb.de/jportal/portal/t/c9s/bs/22/page/sammlung.psml?doc.hl=1&doc.id=CUST000019973&documentnumber=4&numberofresults=4&doctyp=%3AEDP-SaechBGB&showdoccase=1&doc.part=S¶mfromHL=true#focuspoint> [aplūkots 08.01.2020.].

²⁴ Нольде А. 1914, с. 521–522, 524, 583–584, 612.

²⁵ Entwurf von 1860 und Motiven [1860. gada projekts un motīvi], 12. punkts. Pieejams: <http://www.saechsisches-bgb.de/jportal/portal/t/cld/bs/22/page/sammlung.psml?doc.hl=1&doc.id=CUST000008428&documentnumber=14&numberofresults=36&doctyp=%3AEDP-SaechBGB&showdoccase=1&doc.part=S¶mfromHL=true#focuspoint> [aplūkots 08.01.2020.].

²⁶ Sk.: Kalniņš E. Priekšlīguma saistošais spēks. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 227. lpp.; Gedruckte Bemerkungen zum Entwurf von 1860 [Iespiestas piezīmes 1860. gada projektam], 4. punkts. Pieejams: <http://www.saechsisches-bgb.de/jportal/portal/t/cxv/bs/22/page/sammlung.psml?doc.id=CUST000013146&showdoccase=1&doc.hl=1&documentnumber=17&numberofresults=36¤tNavigationPosition=16&doctyp=%3AEDP-SaechBGB&doc.part=S¶mfromHL=true#focuspoint> [aplūkots 08.01.2021.].

²⁷ Gedruckte Bemerkungen zum Entwurf von 1860 [Iespiestas piezīmes 1860. gada projektam], 4. punkts. Pieejams: <http://www.saechsisches-bgb.de/jportal/portal/t/cxv/bs/22/page/sammlung.psml?doc.id=CUST000013146&showdoccase=1&doc.hl=1&documentnumber=17&numberofresults=36¤tNavigationPosition=16&doctyp=%3AEDP-SaechBGB&doc.part=S¶mfromHL=true#focuspoint> [aplūkots 08.01.2021.].

²⁸ Balodis K. Labas ticības princips mūsdienu Latvijas civiltiesībās. Jurista Vārds, 03.12.2002., Nr. 24 (257).

2. Aizdevuma līguma priekšlīgums un apstākļu izmaiņu klauzula

Aizdevuma līguma priekšlīguma apskats nevar būt pilnīgs, neaplūkojot apstākļu izmaiņu klauzulas tiesību institūtu, kas ir nesaraujami saistīts ar priekšlīguma tiesisko dabu. Profesors Ivans Novickis, apskatot aizdevuma līguma priekšlīgumu un analizējot *Afr. D. 46, 3, 38 pr*²⁹, norāda, ka saskaņā ar minēto avotu no stipulācijas formā noslēgtā aizdevuma līguma priekšlīguma izriet apsolutāja pienākums izpildīt saistību vai arī atlīdzināt zaudējumus, ja vien apsolutējuma saņēmēja stāvoklis (tostarp mantiskais) nepārgrozīsies. Savukārt no apsolutējuma saņēmēja atteikuma pieņemt pienācīgi piedāvāto aizdevumu izriet pēdējā pienākums atlīdzināt interesi (neiegūtu atlīdzību) tādā apmērā, kādā to paredzēja noslēgtā vienošanās.³⁰

Lai gan no minētās atziņas acīmredzot neizriet prasījuma tiesības par aizdevuma došanu, uzmanību piesaista cits apstāklis – pienākums dot aizdevumu (vai atlīdzināt zaudējumus) atkrīt, ja pienākuma neizpilde ir saistīta ar izmaiņām apsolutējuma saņēmēja mantiskajā stāvoklī (lai gan analizējama avots runā tikai par izmaiņām personiskajā stāvoklī, domājams, ka I. Novicka avota ekstensīvās interpretācijas pareizība nebūtu apšaubāma, jo pie tiem pašiem secinājumiem ir nonācis arī profesors Heinrihs Dernburgs, atsevišķi norādot, ka kapitāla zaudēšana nevar būt aizdevuma līguma noslēgšanas mērķis³¹). Šajā gadījumā apsolutējam ir pienākums pierādīt, ka priekšlīguma noslēgšanas laikā pastāvošs priekšstats par apsolutējuma saņēmēja maksātspēju izrādījies maldīgs vai arī tajā notika būtiskas izmaiņas.³²

Uz nepieciešamību saskatīt apstākļu izmaiņu klauzulu aizdevuma līguma priekšlīguma noslēgšanas gadījumā norādīja arī 1860. gada Saksijas Civilkodeksa projekta komentētāji, atzīmējot, ka pretējā gadījumā apsolutējam var iestāties pienākums dot aizdevumu apsolutējuma saņēmējam, pat atklājoties konkursam par pēdējā mantu.³³ Šāds secinājums cita starpā bija pamatots ar apstākli, ka 19. gadsimta otrajā pusē (pretstatā 18. gadsimta beigām / 19. gadsimta sākumam³⁴) pandektu tiesībās apstākļu izmaiņu klauzulas institūts vispārīgi tika raksturots kā pagātnei piederošs, līdz ar to likumdevējam katrā gadījumā uz šīm tiesībām

²⁹ *Afr. D. 46, 3, 38 pr: Afrikāns apgalvo, ka, ja kāds stipulēja piešķiršanas veikšanu viņam pašam vai Ticijam, tad, visticimāk, būs jāteic, ka izpildījums par labu Ticijam ir pamatots, ja viņš (Ticijs) paliek (izpildījuma veikšanas brīdī) tādā pašā tiesiskajā stāvoklī, kādā viņš ir bijis, noslēdzot stipulāciju. Pretējā gadījumā, ja viņš tiks adoptēts vai tiks izraidīts trimdā, vai (tiks izraidīts) ar aizliegumu dot viņam ūdeni un uguni (tas ir, mājokli), vai kļūs par vergu, tad ir jāteic, ka izpildījums tiek izdarīts nepamatoti. Jo tiek uzskatīts, ka šādā stipulācijā klusējot tiek ietverta šāda vienošanās: "Ja (Ticijs) paliks tādā pašā tiesiskajā stāvoklī".* Citēts pēc: Дигесты Юстиниана. Перевод с латинского. Отв. ред. Л. Л. Кофанов. Том VII. Полутом 1. Москва: Статут, 2005, с. 251.

³⁰ Новицкий И. Раздел VIII. Отдельные виды договоров и квази-контракты. Кн.: Римское частное право: Учебник. Под ред. проф. И. Б. Новицкого и проф. И. С. Перетерского. Москва: Юристъ, 1999, с. 389.

³¹ Dernburg Г. 1911, с. 222.

³² Ibid.

³³ Gedruckte Bemerkungen zum Entwurf von 1860 [Iespīestas piezīmes 1860. gada projektam], 4. punkts. Pieejams: <http://www.saechsisches-bgb.de/jportal/portal/t/cxv/bs/22/page/sammlung.psm?doc.id=CUS T000013146&showdoccase=1&doc.hl=1&documentnumber=17&numberofresults=36¤tNavigationPosition=16&doctyp=%3AEDP-SaechBGB&doc.part=S¶mfromHL=true#focuspoint> [aplūkots 08.01.2021.].

³⁴ Sk.: Finkenauer T. In: Krüger W. (Red.). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 3. Schuldrecht. Allgemeiner Teil II. 8. Auflage. München: C. H. Beck, 2019, § 313, Rn. 20.

bija jānorāda.³⁵ Savukārt likumdevēja izšķiršanās varēja būt balstīta taisnīgā un labā apsvērumā, jo gadījumā, kad ir zināms, ka apsolījuma saņēmējs nespēs atdot aizdevumā apsolīto, pretēji labai ticībai būtu uzlikt kādam par pienākumu noslēgt aizdevuma līgumu jeb dot aizdevumu.³⁶

Norādāms, ka šāda pieeja attiecībā uz aizdevuma līguma priekšlīgumu bija nostiprināta jau ar 1794. gada Prūsijas Vispārējo zemes tiesību³⁷ pirmās daļas vienpadsmitā titula 656. un 657. paragrāfu.³⁸ Atbilstoši tiem apsolītājs bija tiesīgs "aizsargāties" no apsolījuma saņēmēja prasības ar ierunu (kas, spriežot pēc paragrāfu redakcijas, ir uzskatāma par izslēdzošu jeb tādu, ar kuras izlietošanu tiek izslēgta citas personas prasījuma īstenošana³⁹) par apstākļu izmaiņām, it īpaši gadījumā, ja ir izmainījusies apsolījuma saņēmēja personiskais vai mantiskais stāvoklis vai ir samazinājusies liettiesiskā vai saistībtiesiskā nodrošinājuma vērtība.⁴⁰ Līdzīgu regulējumu saturēja arī Austrijas Vispārējā Civillkodeksa⁴¹ 936. paragrāfs. Atbilstoši šim paragrāfam aizdevuma līguma (983. paragrāfs) priekšlīguma saistošs spēks bija nosacīts ar noteikumu, ka laika posmā no priekšlīguma noslēgšanas līdz aizdevuma līguma noslēgšanai nav iestājušās tādas apstākļu izmaiņas, kas iznīcina aizdevuma līguma noslēgšanas mērķi vai līdzēju savstarpēju uzticību. Turklāt saskaņā ar pandektu tiesībās izskanējušo viedokli atkāpšanās tiesības izlietošanas gadījumā apsolītājs ir atsavināms ne tikai no aizdevuma došanas, bet arī no zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma.⁴²

Tādējādi ir secināms, ka pandektu tiesību iespaidā kodifikācijās tika nostiprināta kārtība, atbilstoši kurai aizdevuma līguma priekšlīguma noslēgšanas gadījumā līdzējam (parasti apsolītājam) tika piešķirta atkāpšanās vai ierunas tiesība, kuras izlietošana bija pieļaujama, iestājoties apstākļu izmaiņu klauzulai – būtiskām izmaiņām apsolījuma saņēmēja mantiskajā vai personiskajā stāvoklī, kurām pastāvēt vai par kurām zinot apsolījuma došanas brīdī, apsolītājs šādu apsolījumu nebūtu devis. Domājams, ka mūsdienās jautājums par izmaiņām personiskajā stāvoklī būtu vērtējams krietni piesardzīgāk, jo tas paver pārāk plašu iespēju atsaukties uz personas subjektīviem ieskatiem, tomēr, vispārīgi apskatot apstākļu izmaiņu klauzulas institūtu, būtu jāsecina, ka tas atsevišķos gadījumos pieļauj atsaukšanos arī uz subjektīviem ieskatiem, ja vien tie faktiski veido darījuma slēgšanas motīvu, ko darījuma slēgšanas brīdī varēja noprast arī otrs līdzējs.⁴³

³⁵ Köndgen J. Modernisierung des Darlehensrechts: eine Fehlanzeige. In: Ernst W., Zimmermann R. (Hrsg.). Zivilrechtswissenschaft und Schuldrechtsreform. Zum Diskussionsentwurf eines Schuldrechtsmodernisierungsgesetzes des Bundesministeriums der Justiz. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001, S. 462; Fourman L. Das pactum de mutuo dando. St. Johann a. d. Saar: Pecheur, 1896, S. 61.

³⁶ Fourman L. 1896, S. 61.

³⁷ Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten [Prūsijas Vispārējās zemes tiesības]. Pieejams: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/ALR1fuerdiepreussischenStaaten1794teil1.htm> [aplūkots 08.01.2021.].

³⁸ Kellerhoff A. Das pactum de mutuo dando. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doktorwürde bei der hohen juristischen Fakultät der Königl. Bayer. Friedrich-Alexander-Universität zu Erlangen. Marburg: Druck von Fritz Quick, 1896, S. 34.

³⁹ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 132. lpp.

⁴⁰ Norādāms, ka saturiski līdzīgu regulējumu paredzēja arī Vācijas 1896. gada redakcijas Civillkodeksa 610. paragrāfs. Sk.: Bürgerliches Gesetzbuch. Vom 18. August 1896. Pieejams: http://www.koeblergerhard.de/Fontes/BGB/BGB1896_RGBL_S.195.htm [aplūkots 08.01.2021.].

⁴¹ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie. I. Theil. Wien: aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerey, 1811, S. 244–245, 263.

⁴² Fourman L. 1896, S. 63.

⁴³ Finkenauer T. 2019, § 313, Rn. 273–274.

No izklāsta ir redzama Kopoījuma un CL sastādīšanas laikā pastāvošā tendence attiecībā uz saistībtiesiskā līguma spēka piešķiršanu arī tādām tiesību institūtam kā aizdevuma līguma priekšlīgums, tomēr Kopoījuma sastādīšanas laikā specifiska uzdevumu dēļ – konsolidēt un sistematizēt spēkā esošas tiesības⁴⁴ – šāda tiesību jaunrade nebija iespējama. Toties CL sagatavošanas laikā šāds no vēsturiskās tiesību skolas izrietošs priekšraksts vairs nepastāvēja, līdz ar to likumdevēja izšķiršanās pārņemt CL 1935. pantu, neveicot tajā atbilstošus grozījumus, jau tajā laikā nebija saskanīga ar civiltiesību attīstības tendencēm. Tādējādi var tikai pievienoties Karla fon Šillinga paustajam par CL, ka likumdošanas darbu kopumā raksturo konservatīvisms un CL *gandrīz nav radikālu reformu, varbūt pat pārāk maz izmaiņu*⁴⁵.

Kopsavilkums

1. Atšķirībā no CL 1541. pantā regulētā priekšlīguma, kas ir uzskatāms par *lex generalis*, no speciālās tiesību normas, t. i., CL 1935. panta, neizriet apsolījuma saņēmēja prasījuma tiesības par aizdevuma līguma noslēgšanu jeb aizdevuma došanu.
2. Viens no BVLK III daļas 3642. panta (un līdz ar to arī CL 1935. panta) avotiem ir pandektu tiesības. Saskaņā ar attiecīgā vēstures posma pandektu tiesību atziņām aizdevuma līguma priekšlīgumam ir piešķirams saistošs spēks un līdz ar to abiem līdzējiem ir piešķiramas prasījuma tiesības par aizdevuma līguma noslēgšanu. Šī pandektu tiesību atziņa tika nostiprināta arī vairākās 18.–19. gadsimta kodifikācijās, kuru vidū kā BVLK III daļai (un tādējādi arī CL) radniecīgākais ir īpaši izceļams Saksijas Civilkodekss.
3. Prasījuma tiesību par aizdevuma līguma priekšlīguma izpildīšanu piešķiršana vienlaicīgi būtu saistāma ar apstākļu izmaiņu klauzulu. Apsolītājam, kurš ir apsolījis dot aizdevumu, būtu apsverama atkāpšanās tiesības piešķiršana, kas savukārt ir atvasināta no labas ticības principa. Šīs tiesības izlietošana būtu pieļaujama, iestājoties apstākļu izmaiņu klauzulai – būtiskām izmaiņām apsolījuma saņēmēja mantiskajā stāvoklī (tam būtiski pasliktinoties), kurām pastāvēt vai par kurām zinot apsolījuma došanas brīdī, apsolītājs šādu apsolījumu nebūtu devis. Apstākļu izmaiņu klauzulas pierādīšanas pienākums būtu uzliekams apsolītājam.

⁴⁴ Siimets-Gross H. 2011, S. 13.

⁴⁵ Schilling, C. von. Lettlands neues Zivilgesetzbuch. Zeitschrift für Ausländisches und Internationales Privatrecht. 1937, S. 484. Skatīts pēc: Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Tulkojuma zin. red. prof. J. Lazdiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 239. lpp.